

Nr 44.

Ankom till riksdagens kansli den 15 maj 1928 kl. 4 e. m.

*Utlåtande i anledning av väckt motion om lagstiftning
angående statskontroll över utförelse av äldre kultur-
föremål.*

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 162, vilken behandlats av första lagutskottet, har herr *Alkman* hemställt om åtgärder, i vad på riksdagen ankommer, för åstadkommande av en lagstiftning om statskontroll på utförelse av äldre kulturföremål i huvudsaklig överensstämmelse med de i motionen angivna riktlinjer.

Beträffande de skäl, motionären anført till stöd för sin hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Den i förevarande motion väckta frågan äger ett visst samband med de spörsmål, som upptagits till behandling i ett den 28 april 1921 av forminnesvårdskommittén avgivet betänkande, innefattande förslag till lag angående kulturminnesvård. Detta lagförslag avser nämligen att bereda vård åt bland annat lösa profana föremål, som äro av det kulturhistoriska värde, att deras bevarande må anses utgöra ett allmänt intresse. För främjande av detta syfte skola dylika föremål, där Konungen så förordnar, registreras efter förslag av riksantikvarieämbetet. Registreringen omfattar varje minst femtio år gammalt föremål av nämnda slag, som icke tillhör staten och som ej är ett verk av levande person. Tillhör föremålet annan än kommun eller landsting, skall dock registrering ske allenast då föremålet är av synnerligen stort kulturhistoriskt värde. I avseende å förfogande över registrerat löst kulturminnesmärke, som tillhör kommun eller landsting, skall gälla, att föremålet ej får utan Konungens tillstånd föras ur riket eller avyttras till annan än museum, som i varje särskilt fall godkännes av riksantikvarieämbetet. Vid utförelse av registrerat löst kulturminnesmärke, tillhörigt annan än kommun eller landsting, skall endast anmälan göras till riksantikvarieämbetet, men föremålet får ej utan detta ämbetes tillstånd utföras, förrän minst sextio dagar förflutit från anmälan. För säkerställande av efterlevnaden av dessa bestämmelser utsättes i förslaget bötesstraff. I motiven yttrar kommittén rörande enskilda personers förfogande över dem tillhöriga registrerade kulturminnesmärken:

I fråga om sådana minnesmärken torde det ej vara förenligt med den i vårt land rådande allmänna rättsuppfattningen att i mera avsevärd grad göra inskränkningar i de enskilda ägarnas rätt att efter eget omdöme få fritt förfoga över dem tillhöriga fasta och lösa kulturskatter. Kommittén har

*Forminnes-
vårdskom-
mittén.*

därför ock endast ansett sig böra föreslå bestämmelser, enligt vilka minnesmärkenas ägare förbjudas att utan riksantikvarieämbetets tillstånd vidtaga vissa åtgärder, som medföra eller kunna medföra minnesmärkenas undergång eller skadande eller deras förändring utom den svenska minnesvårdens intressesfär, förrän viss tid förflutit från det anmälan om den ifrågasatta åtgärden av minnesmärkets ägare gjorts hos riksantikvarieämbetet. Avsikten med dessa bestämmelser är att sätta ämbetet i tillfälle att på övertygelsens väg påverka ägaren att antingen avstå från den ifrågasatta åtgärden eller vidtaga densamma på ett sätt, som icke äventyrar minnesmärkets kulturhistoriska värde. I nödfall bör riksantikvarieämbetet söka träffa anstalter, varigenom minnesmärket efter godvillig överenskommelse med dess ägare kan förvärfvas av något museum eller av annan intresserad, i vars ägo densamma kan beräknas komma i åtnjutande av tillbörlig vård.

Ifrågavarande betänkande är alltså beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Såvitt angår kulturföremål av fideikommissnatur, har nu ifrågavarande spörsmål varit föremål för vissa överväganden. Då riksdagen år 1914 hos Kungl. Maj:t anhöll om utredning och förslag i syfte att den nuvarande fideikommissinstitutionen måtte i huvudsak upphävas, anförde riksdagen, att de grunder, vilka vore bestämmande för riksdagens sålunda uttalade ståndpunkt, uppenbarligen i övervägande grad hänförde sig till fideikommissstiftelser i fast egendom. Efter att hava framhållit att förhållandet beträffande dylika stiftelser i lös egendom däremot i viss mån syntes vara ett annat samt att, såvitt riksdagen hade sig bekant, för närvarande utredning saknades angående den omfattning, i vilken lös egendom erhållit fideikommissnatur, och angående de olika ändamål, för vilka sådana stiftelser tillkommit, yttrade riksdagen vidare:

Erfarenheten har emellertid givit vid handen, att fideikommissinstitutionen understundom kunnat främja en uppgift av allmän och kulturell betydelse, såsom då samlingar av historiskt, konstnärligt eller vetenskapligt värde kunnat under en lång tidsförlöp sammanhållas och bevaras från skingring därigenom, att egendomen erhållit egenskap av fideikommiss. Då det otvivelaktigt måste anses synnerligen önskvärt, att liknande stiftelser icke för framtiden omintetgöras, synes vid en blivande utredning rörande fideikommissinstitutionens upphävande särskild uppmärksamhet böra ägnas åt nu berörda förhållande.

Bestämmelser i detta ämne hava ock upptagits i ett av sakkunnig inom justitiedepartementet upprättat förslag till lag om fideikommissstiftelsers upplösning, som den 8 mars 1919 avlämnats till Kungl. Maj:t. Enligt detta förslag skall en var innehavare av boksamlingar, konstföremål, smycken eller andra dylika lösörens av fideikommissnatur vid bötesansvar vara skyldig att till justitiedepartementet ingiva förteckning å de lösörens, som av honom sålunda innehavas. Vill innehavaren av sådant föremål försälja eller utbyta densamma, skall han söka Konungens tillstånd. Föremål, som är av större betydelse för svensk historieforskning eller svensk konst- eller kulturhistoria, eller vars utförande ur riket eljest skulle medföra en avsevärd minskning av rikets konstskatter, får försäljas allenast till statens eller andra offentliga samlingar i riket eller till enskild svensk man för den händelse betryggande bestämmelser meddelas mot föremålets utförande ur riket. Ej heller

Utredning om
skydd för
fideikom-
missens
kultur-
föremål.

får utbyte ske, därest icke det förvärvade föremålet från konstnärlig eller kulturhistorisk synpunkt kan anses fullt likvärdigt med det, som skulle frånhändas fideikommissstiftelsen. Vid prövningen år 1924 av spörsmålet om fastighetsfideikommissens upphävande uttalade riksdagen, att hänsynen till de kulturella värden, som fideikommissens karaktärsbyggnader jämte parker och samlingar ej sällan representerade, manade till varsamhet vid fideikommissens upplösning. Frågan är nu under övervägande inom lagberedningen i samband med revision av testamentsrätten.

Syftet med förevarande motion har redan i viss omfattning tillgodosetts genom de bestämmelser, som innefattas i en den 6 maj 1927 utfärdad kungörelse angående förbud mot utförsel från riket av vissa äldre kulturföremål. Denna författning, som till en början skulle gälla endast till och med den 15 juni 1927, har, efter det riksdagen yttrat sig i ärendet och lämnat författningen utan erinran, erhållit förlängd giltighet till och med den 30 juni 1928.

Ifrågavarande kungörelse föranleddes av en framställning till chefen för ecklesiastikdepartementet den 9 februari 1927 från intendenten vid Nordiska museet S. Erixon, som fäste uppmärksamheten å en sedan någon tid pågående omfattande utförsel av gamla allmogemöbler, högre ståndsmöbler, kyrkmöbler, vävnader m. m. I skrivelsen upplystes, att i Stockholm praktiskt taget alla antikvitetsaffärer hemsökts av ombud för amerikanska firmor och nära nog utan undantag försålt föremål av olika slag. Priserna hade efter svenska förhållanden varit jämförelsevis höga, och förlagskapitalet förefulle att hava betraktats såsom outtömligt. Antikvitetshandlarna i landsorten hade också stått i kontakt med exportörerna, och de amerikanska affärsmännen hade även själva besökt orterna. En mängd värdefulla saker, representativa för svensk stads- eller herrgårdskultur, hade avyttrats. Kvantiteten av det utförda vore mycket betydande, och exportvärdet torde ligga mellan 1 och 3 miljoner kronor. Det syntes vara klart, att exporten tagit den omfattning, att statsmakternas ingripande kunde vara påkallat. Den enda väg, på vilken man skulle kunna hindra ytterligare export, syntes vara exportförbud, och det föreslogs, att detta förbud skulle avse ett flertal slag av kulturföremål, äldre än 50 år.

I yttrande den 15 mars 1927 över denna framställning förordade riksantikvarien förbud mot utförsel av ifrågavarande föremål och avgav författningsförslag i ämnet av i huvudsak följande innehåll. Utan tillstånd av en särskild licensmyndighet — förslagsvis bestående av tjänstemän vid vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien samt fackmän från nordiska museet och nationalmuseum — skulle tillsvidare utförsel ur riket av svenska kulturföremål, äldre än 50 år (s. k. antika saker), icke få äga rum. Med kulturföremål förstodes i detta sammanhang följande föremål: alla slags byggnader och byggnadsdelar samt till byggnader hörande fast inredning; möbler av alla slag och övrig lös rumsinredning; ur, tidmätare och antika instrument; dräkter och dräktdelar, smycken, vävnader och spetsar; mynt och medaljer; manuskript på pergament, papper eller trä samt trycksaker (de sistnämnda

*Förbud mot
utförsel av
vissa äldre
kultur-
föremål.*

dock endast från tiden före år 1600); leksaker, spel och musikinstrument; alla slags redskap och verktyg av trä, näver, skinn, ben, horn, sten eller metaller; alla andra slags föremål av guld, silver, platina, tenn eller andra metaller, av ben, horn, glas, porslin, fajans, lergods, sten eller trä; målningar, skulpturer och teckningar av alla slag.

Arendet anmäldes av chefen för handelsdepartementet i statsråd den 6 maj 1927, därvid departementschefen anförde i huvudsak följande.

Värden av vår bygde- och allmogekultur har alltmera blivit en angelägenhet, som inom folkets alla lager omfattas med djupt intresse. Det torde utan vidare vara uppenbart, att strävandena för bevarandet av denna kultur och dess minnesmärken måste i hög grad menligt påverkas av den allt mera tilltagande utförseln av äldre möbler och andra kulturföremål. Denna export har alldeles särskilt tagit sikte på möbler, bohagsting och diverse bruksföremål, som intimt sammanhånga med vår bygde- och allmogekultur. Så länge en dylik export blott äger rum i mindre omfattning, synas tillräckliga skäl för ett statligt ingripande icke föreligga. Men när den nått en sådan omfattning, att den på sina håll erhållit karaktären av en bottenkrapning av hela bygdens förråd av äldre hantverksalster, anser jag det vara angeläget att söka finna en utväg för hämmande av denna utförseltrafik, som, om den får fortgå, kan åstadkomma obotlig skada för kulturvärden å detta område och bland annat även omöjliggöra de svenska, av staten på olika sätt understödda museernas arbete på komplettering av sina samlingar.

Flera andra länder ha ock genom exportförbud sökt skydda sig mot utförsel av antikviteter. I Norge, i vilket land liksom i Sverige sådana föremål som de, varom nu är fråga, först helt nyligen blivit mera uppmärksammade som exportobjekt, har under nästlidna april månad utfärdats exportförbud på vissa äldre kulturföremål, såsom möbler, husgeråd, redskap m. m. Denna omständighet är självfallet ägnad att göra frågan särskilt aktuell för Sveriges vidkommande. Att även i vårt land någon anordning bör träffas för att förhindra utförsel ur landet av värdefulla prov på gammal svensk kultur finner jag, såsom jag redan framhållit, uppenbart. Vid de överväganden, jag ägnat detta spörsmål, har jag icke förbisett det intrång i den enskildes rätt att förfoga över sin egendom, som ett exportförbud innebär. Det bör emellertid framhållas, att den, av allt att döma, helt tillfälliga och av en övergående smakriktning framkallade efterfrågan det här gäller utgår från ett så köpstarkt håll, att den enskilde oftast icke kan motstå frestelsen att för en tillfällig fördel avyttra hela sitt arv från tidigare generationer av gammal allmogekultur. På detta sätt skulle stora svenska bygder kunna förlora sin karaktär och det arbete, som från så många håll nedlägges på bevarande av den svenska allmogens kulturarv, omintetgöras. Om något legitimt handelsintresse, som genom förbudet skulle kränkas, kan påtagligen icke vara tal. Då nu ett exportförbud med sådana begränsningar, som i samfärdselns intresse kunna påkallas, och med möjlighet till licensgivning enligt min mening är det enda sättet att effektivt förhindra den pågående trafiken, har jag för avsikt att nu framlägga förslag i detta syfte.

Nämnda förslag upptog icke alla de av riksantikvariens föreslagna föremål, som skulle drabbas av exportförbudet. Uteslutna voro bland andra manuskript på pergament, papper eller trä, trycksaker, målningar, skulpturer och teckningar, smycken m. m. För utförsel skulle enligt förslaget erfordras Kungl. Maj:ts tillstånd, dock att föremål, vilket inginge i personligt bohag, ur riket skulle få utföras av person, som avflyttade från riket för att bosätta sig på

utrikes ort. Förbudet skulle icke heller äga tillämpning å föremål, som tillverkats år 1860 eller därefter. Slutligen meddelades i förslaget straffbestämmelser m. m.

Med proposition den 6 maj 1927, nr 249, anhöll Kungl. Maj:t om riksdagens yttrande över förslaget. Sedan bevillningsutskottet i ärendet avgivit utlåtande, nr 51, lämnade riksdagen, såsom redan nämnts, förslaget utan erinran. Då riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 7 juni 1927, nr 313, anmälde sitt beslut i ämnet, anförde riksdagen följande:

Chefen för handelsdepartementet har — — — återgivit ett av riksantikvariern i ärendet framlagt författningsförslag, vilket omfattar väsentligt flera föremål än dem, som upptagits i den nu utfärdade författningen.

Ur vissa synpunkter kunde det, även enligt riksdagens mening, vara önskvärt, att det skydd, som här avses, utsträcktes till att omfatta jämväl åtskilliga andra kulturföremål. Då författningsförslaget emellertid torde motsvara det nuvarande lägets mest trängande krav, har riksdagen ansett sig kunna lämna detsamma utan erinran. Riksdagen förutsätter härvid, att Kungl. Maj:t kommer att med uppmärksamhet följa utvecklingen på förevarande område samt, därest omständigheterna därtill giva anledning, efter förnyad utredning vidtaga de ytterligare åtgärder, som kunna anses påkallade och möjliga.

Enligt vad utskottet inhämtat, har frågan om fortsatt giltighet av nämnda kungörelse för tid efter den 30 juni 1928 ännu icke varit föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

I flera främmande länder hava bestämmelser meddelats, vilka avse att bereda skydd för äldre kulturföremål. En redogörelse för den utländska (europeiska) minnesvårdslagstiftningen finnes intagen såsom bilaga till fornminnesvårdskommitténs förenämnda betänkande, till vilken redogörelse här hänvisas. Därutöver må blott omnämnas, att i Norge, där ungefär samtidigt som hos oss antikviteter i större skala började exporteras, tillämpningsområdet för kulturminnesskyddet väsentligt utvidgats genom en lag den 8 april 1927 om ändring i lagen den 13 juli 1905 »om fredning og bevaring av fortidslevninger». De nu gällande bestämmelserna upptagas i § 10, som är av följande lydelse:

Løse fortidslevninger fra Norges oldtid eller middelalder må icke føres ut av landet. Det samme gjelder bygninger og deler av sådanne og andre gjenstander av kunst-, kultur- eller personalhistorisk interesse — såsom malerier, møbler, husgeråd, drakter, våben, redskaper o. l. — fra nyere tid, men eldre enn hundre år, samt — uten tidsbegrensning — minner om fremskutte personligheter i norsk utvikling.

Vedkommende regjeringsdepartement kan dog i særlige tilfelle gi tillatelse til utførsel av ting som er omhandlet i første ledd og kan gi nærmere regler som må iakttas, når nogen ønsker å utføre ting som kan formodes å gå inn under bestemmelsene i denne paragraf.

Härjämte må nämnas, att i Danmark, Preussen och Tjeckoslovakiet, där fideikommissen upplösts, frågan om bevarande av fideikommissens kulturföremål underkastats rättslig reglering.

Till närmare angivande av innebörden i motionärens hemställan får utskottet här återgiva en promemoria »angående lag om statskontroll på ut-

*Utländsk
lagstiftning.*

Motionen.

försel av äldre kulturföremål», vari motionären sammanfattat de av honom i motionen angivna riktlinjerna.

1. Inventering, registrering och klassering.

Genom nationalmusei försorg och under medverkan av statens historiska museum och livrustkammaren upprättas ett inventarium över inom riket befintliga värdefullare konstverk, konstslöjdsalster och andra kulturföremål, vilka antingen införts i riket eller tillverkats i riket senast 60 (eller 50) år före tiden för inventariets upprättande. I detta inventarium klassificeras föremålen i två (ev. tre) klasser:

Klass I: Föremål av utomordentligt värde och ur konstnärlig, historisk eller nationell synpunkt såsom oersättliga ansedda.

Klass II: Synnerligen värdefulla.

(Klass III, eventuellt: Värdefulla.)

Inventariet förses med fotografier, utförliga beskrivningar samt anteckning om vederbörande ägare.

Samtliga inventarieförda föremål förses med ett märke, angivande deras klassificering.

Inventariet kompletteras år efter år med iakttagande av ovannämnda åldersgräns tidsförflyttning och revideras på lämpliga mellantider med biträde av sakkunniga experter.

2. Utförselbestämmelser.

Föremål, som upptagits i inventariet, må ej utföras, utan att anmälan om utförseln, åtföljd av behörigen bestyrkt försäljningspris skett till chefen för nationalmuseum, som, därest föremålet är av natur att inordnas under nationalmusei samlingar, omedelbart vidtager åtgärder för dess förvärvande till nationalmuseet, därest han finner sådant önskvärt och möjligt, eller i annat fall lämnar meddelande om dess ifrågasatta utförande ur landet till övriga konstmuseer inom riket samt, sedan dessa avböjt förvärvet, till enskilda samlare.

Därest verket icke är av natur att inordnas under nationalmusei samlingar, överlämnar han omedelbart anmälan, med hänsyn till det anmälda föremålets beskaffenhet, antingen till riksantikvarien eller till chefen för livrustkammaren, vilka förfara på bästa sätt i syfte att bevara föremålet inom landet. Därest nu omförmälda åtgärder icke lett till positivt resultat, under rättas ägaren därom, varefter han, sedan för föremål av klasserna I, II (ev. III) resp. 6 och 3 månader (ev. en mån.) från anmälningsdatum förlupit, äger rätt att utföra föremålet, efter det att stadgad exportavgift erlagts.

3. Utförselavgifternas användning.

Av de avgifter som inflyta vid utförsel av registrerade föremål bildas en fond, vilken såväl till kapital som ränta användes för statsförvärv av sådana registrerade föremål, vilkas bevarande inom landet finnes vara synnerligen angeläget.

4. Ansvarsbestämmelser.

Registrerad ägare till kulturföremål ansvarar för dess omsorgsfulla vård och för dess befintlighet å av honom angiven ort vid den rättsliga påföljd som denna lag bestämmer. Vid av honom företagen försäljning inom landet av föremål ingiver han anmälan därom hos nationalmusei chef med biläggande av försäkran från den nye ägaren att denne övertagit ägareansvar för föremålet.

Den i förevarande motion väckta frågan om vidtagande av åtgärder i syfte att inom landet bevara värdefulla äldre kulturföremål är enligt utskottets mening förtjänt av statsmakternas uppmärksamhet. Såsom motionären framhållit, har en betydande utförsel av sådana kulturföremål ägt rum, företrädesvis till Amerika. För att hämma denna utförsel, såvitt den avsett möbler, bohagsting och diverse bruksföremål, som intimt sammanhånga med vår bygde- och allmogekultur, tillgreps i fjol utvägen att stadga förbud mot utförsel av dylika föremål. Den författning, varigenom detta skedde, den förutnämnda kungörelsen den 6 maj 1927, har således ett jämförelsevis begränsat tillämpningsområde. Utskottet, som förutsätter, att nämnda författning erhåller fortsatt giltighet, anser nu en undersökning böra komma till stånd, huruvida icke det skydd, som avses med nyssnämnda författning, må kunna utvidgas. Ett stöd för denna åsikt finner utskottet i riksdagens här ovan omförmälda yttrande över 1927 års kungörelse. Riksdagen uttalade sig då för en utsträckning av ifrågasatt skydd samt förutsatte tillika, att Kungl. Maj:t efter förnyad utredning vidtog de ytterligare åtgärder på förevarande område, som kunde anses påkallade och möjliga.

Såsom mål för de nu ifrågasatta åtgärderna har motionären anført, att skyddandet av vår nationella kulturskatt lämpligen borde begränsas till skapandet av en verklig och effektiv statskontroll å utförseln av äldre kulturföremål av betydande konstnärligt, historiskt eller nationellt värde. På sätt framgår av den ovan intagna promemorian, vill motionären vinna detta mål genom en lag om inventering, registrering och klassering av äldre kulturföremål i förening med rätt för staten och andra att under viss tid efter anmälan om tillämnad utförsel förvärva föremålet samt med skyldighet för ägaren att, om föremålet utföres, därför erlägga exportavgift, avsedd att användas till förvärf av kulturföremål. För överträdelse av bestämmelserna i lagen skulle stadgas straff och skadestånd.

De riktlinjer, som motionären sålunda framlagt, äro av den betydelse och omfattning, att utskottet helt naturligt icke i frågans nuvarande läge kan intaga någon mera bestämd ställning till desamma. Det lärer böra få ankomma på den blivande undersökningen att utröna, såväl i vilken omfattning i Sverige befintliga äldre kulturföremål böra bevaras inom landet som ock genom vilka medel det sålunda bestämda målet bör uppnås. Utskottet anser sig emellertid böra ifrågasätta, huruvida icke i början allenast det mest trängande behovet av skydd bör tillgodoses. Därmed synas nämligen väsentliga fördelar vara förenade. Möjligheterna att vinna förståelse för åtgärder, som inskränka den enskildes förfoganderätt över kulturföremål, skulle givetvis vara större ju värdefullare föremålet ur allmänt nationell och kulturell synpunkt vore. Vid en begränsning av uppgiften i enlighet med vad nu sagts vore det ock möjligt att hålla kostnaderna för åtgärderna inom skäliga gränser. Vidare skulle svårigheterna med avseende å registrering av föremålen minskas, då de flesta av dessa föremål, de allra värdefullaste, torde vara kända. Uppkomme fråga om utförsel av sådana föremål, skulle slutligen intresset för deras bevarande inom landet sannolikt vara så stort,

att i måhända flertalet fall utförelse ej komme till stånd. Sedan det visat sig, huru ett kulturskydd, inskränkt på sätt nu antytts, bleve mottaget i den allmänna meningen, och efter det erfarenhet vunnits om verkningarna av ett sådant skydd, kunde tiden vara inne att avgöra, huruvida skyddet bör utvidgas.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen, i anledning av förevarande motion, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning, huru skydd mot utförelse av äldre kulturföremål må i större omfattning än nu är fallet kunna beredas, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 15 maj 1928.

På första lagutskottets vägnar:

A. ÅKERMAN.

Vid detta ärendes behandling hava närvarit:
från första kammaren: herrar Åkerman, Klefbeck, Schlyter, Anderson i Hägelåkra, Jonsson i Lycksele, Bissmark och Gustafsson i Benestad*;
från andra kammaren: herrar af Ekenstam, Lindley, Leo*, Nilsson i Antnäs, och Sjögren, fru Östlund samt herrar Olsson i Rimforsa och Persson i Trången.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.